

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КОМПОНЕНТІВ ПОТЕНЦІАЛУ САМОЗМІН ТА ФОРМ БАЗОВОЇ ДОВІРИ У СТУДЕНТІВ

SPECIFICITY OF THE INTERRELATION BETWEEN THE SELF-CHANGE POTENTIAL COMPONENTS AND THE FORMS OF BASIC TRUST IN STUDENTS

У статті презентовано результати емпіричного дослідження, метою якого було вивчення взаємозв'язків компонентів потенціалу самозмін і форм базової довіри у здобувачів вищої освіти. Для проведення дослідження було використано психодіагностичні методики «Потенціал самозмін» і «Методика довіри / недовіри особистості до світу, до інших людей, до себе». Статистична обробка даних здійснювалась із застосуванням коефіцієнта рангової кореляції Спірмена. Вибірку становили 623 студенти технічних факультетів Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», які були розподілені на три групи, відповідно до рівня вираженості інтегрального показника потенціалу самозмін (ПС). У групі з високим рівнем показника потенціалу самозмін визначено сім значущих кореляцій, п'ять із яких є додатними, дві – від'ємними. Високий рівень потенціалу самозмін відбивається в одночасному посиленні потреби в самозмінних і довіри до себе, поглибленні здатності до усвідомлених самозмін, зростанні віри в можливість самозмін, що супроводжується збільшенням довіри як до себе, так і до інших людей. Останнє, у свою чергу, відбувається разом зі зменшенням прагнення до незмінності. У групі із середнім рівнем потенціалу самозмін визначено чотири значущі кореляції, три з яких є додатними, одна – від'ємна. Відповідно до їхнього змісту, середній рівень потенціалу самозмін респондовано в одночасному посиленні потреби в самозмінних, здатності до усвідомлених самозмін, віри в можливість самозмін і довіри до себе, а також у зростанні прагнення до незмінності разом із втратою довіри до світу. У групі з низьким рівнем потенціалу самозмін визначено одну значущу кореляцію, від'ємну за характером, яка якісно є ідентичною від'ємній кореляції, зафіксованій у групі із середнім рівнем потенціалу до змін. Отже, для високого рівня потенціалу самозмін характерною є більш активна його взаємодія як із довірою до себе, так і з довірою до інших людей. Середній рівень потенціалу самозмін відрізняється менш активними зв'язками з формами довіри, серед яких продуктивні зв'язки з довірою до себе та непродуктивний зв'язок із довірою світові. Низький рівень потенціалу самозмін репрезентовано збіденою та непродуктивною його взаємодією з феноменом довіри.

Ключові слова: довіра до себе, довіра до інших, довіра до світу, потенціал самозмін, студенти.

The article presents the results of an empirical study, the purpose of which was to identify the relationships between the components of the potential for self-change and forms of basic trust in students. The psychodiagnostic methods "Self-Change Potential questionnaire" and "Methods of personal trust / mistrust in the world, in other people, in oneself" were used to conduct the research. Statistical data processing was carried out using the Spearman rank correlation coefficient. The sample consisted of 623 students of technical faculties of the National Aerospace University named after M. E. Zhukovsky "KHAU", which were divided into three groups according to the level of expressiveness of the integral indicator of the potential for self-change (PS). In the group with a high level of PS, 7 significant correlations were determined, 5 of which are positive and 2 are negative. A high level of PS is reflected in the simultaneous strengthening of the need for self-change and trust in oneself, the deepening of the ability for conscious self-change, the growth of faith in the possibility of self-change, which is accompanied by an increase in trust both in oneself and in other people. The latter, in turn, occurs along with a decrease in the desire for constancy. In the group with an average level of PS, 4 significant correlations were determined, 3 of which are positive, 1 is negative. According to their content, the average level of PS is responded to in the simultaneous strengthening of the need for self-change, the ability for conscious self-change, belief in the possibility of self-change and trust in oneself, as well as in the growth of the desire for constancy along with the loss of trust in the world. In the group with a low level of PS, one significant correlation was determined, negative in nature, which is qualitatively identical to the negative correlation recorded in the group with an average level of potential for change. Therefore, a high level of PS is characterized by a more active interaction with both trust in oneself and trust in other people. The average level of PS is distinguished by less active connections with forms of trust, including productive connections with trust in oneself and unproductive connections with trust in the world. A low level of PS is represented by its impoverished and unproductive interaction with the phenomenon of trust.

Key words: trust in oneself, trust in others, trust in world, potential for self-change, students.

УДК 159.923
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.59.24>

Жарікова С.Б.

к.психол.н., доцент,
доцент кафедри психології
Національний аерокосмічний
університет імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Постановка проблеми. Війна внесла масштабні зміни в усі сфери життя нашої держави та кожного з її громадян, які мають не тільки адаптуватися до трансформацій об'єктивного характеру, але й ініціювати зміни власної особистості, які не тільки забезпечать збереження власного «Я», але й сприятимуть саморозвитку та руху вперед.

Сформований психологічний потенціал самозмінювання та здатність його реалізувати набуває особливого значення для здобувачів вищої освіти, бо саме для цього вікового періоду актуальними стають особистісне самовизначення та самодетермінація власного розвитку. Усвідомлена активність особистості із самозмінювання в позитивному

напрямі у процесі життєвого руху є значущим чинником подолання життєвих труднощів, зміцнення психологічного здоров'я та відчуття благополуччя [7], що підкреслює актуальність і своєчасність дослідження потенціалу самозмін і особистісних механізмів його функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці пропонують розуміти потенціал самозмін як констеляцію можливостей реалізації змін, які суб'єкт здатний свідомо актуалізувати й ініціювати [10]. Схильність до самозмін характеризується як стійка властивість особистості, активність, зорієнтована на самостійну реалізацію змін, спрямованих на трансформацію своїх якостей, стосунків, дій і поведінки [8]. М. Казанжи й А. Ганічевою встановлено, що віра в можливість власного самозмінювання активізує креативність мислення, налаштованість на віднайдення шляхів розв'язання проблем і збереження власної індивідуальності [7]. М. Казанжи й О. Вдовиченко довели, що ресурсом збагачення потенціалу самозмінювання виступають рефлексивність і креативність [6]. О. Саннікова та Н. Меленчук вивчали схильність до самозмінювання як ресурс авантюристичності, який, за результатами їхнього дослідження, може бути визначений як чинник оптимізації, підвищення ефективності діяльності та збагачення психологічного потенціалу суб'єкта [13]. Емпіричні дані, отримані Ю. Рудоманенко, свідчать про те, що більш досконала здатність суб'єкта до усвідомлених самозмін супроводжується зменшенням виявів прокрастинації у сфері роботи та кар'єри, зі зростанням віри в можливість самозмін, меншої вираженості набувають вияви прокрастинації як у сфері «робота та кар'єра», так і у сфері «освіта та навчання» [10]. Стосовно професійного самозмінювання, О. Водолазська виявила, що особи з його високим рівнем вирізняються більш розвинутою здатністю до контролю та планування, більшою наполегливістю та налаштованістю на досягнення мети, більш виразною гнучкістю, переважанням позитивних емоцій [2].

Як підкреслює О. Назарук, важливою умовою розвитку та зміни особистості стає довіра, яка підтримує бажання йти назустріч новому, випробувати власні можливості, одержувати новий досвід, засвоювати нові знання та навички [9].

Постановка завдання. Мета дослідження – вивчити взаємозв'язки компонентів потенціалу самозмін і форм базової довіри у студентів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до поставленої мети як психодіагностичний інструментарій емпіричного дослідження було застосовано опитувальник для діагностики потенціалу самозмін особистості та методику

довіри / недовіри особистості до світу, до інших людей, до себе.

Опитувальник «Потенціал самозмін» ґрунтується на розумінні цього феномену як сукупності складників, що респондують психологічні можливості реалізації самозмін, які можуть бути свідомо актуалізовані й ініційовані особистістю. Методика містить 24 твердження, що розподілені за 4 шкалами: «Потреба в самозмінах», «Здатність до усвідомлених самозмін», «Віра в можливість самозмін» і «Можливість самозмін». Кожна шкала містить по 6 пунктів. Інтегральний показник потенціалу самозмін визначає узагальнену здатність до самозмін і підраховується як різниця суми показників перших трьох шкал і показника за четвертою шкалою [10].

Методика довіри / недовіри особистості до світу, до інших людей, до себе (адаптація В. Петренко, О. Савченко) складається із 12 тверджень, що розподілені за трьома шкалами. Перша шкала «Довіра до себе» містить 6 пунктів, друга шкала «Довіра до інших людей» утворена 3 пунктами, третя шкала «Довіра до світу» складається із 3 пунктів. Означені види довіри автори адаптації інтерпретують як різні форми прояву базової довіри [12].

Вибірку становлять 623 здобувачів вищої освіти технічних факультетів Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «ХАІ». Досліджувані були розподілені на три групи, відповідно до рівня вираженості інтегрального показника потенціалу самозмін (далі – ПС). Високий рівень ПС було діагностовано у 89 студентів (перша група), середній – у 439 студентів (друга група), низький рівень досліджуваного показника було виявлено в 95 досліджуваних (третья група). Статистична обробка даних здійснювалася із застосуванням коефіцієнта рангової кореляції Спірмена.

У першій групі було виявлено такі кореляційні зв'язки, які досягають рівня значущості: додатний взаємозв'язок між шкалою «Потреба в самозмінах» і шкалою «Довіра до себе» ($r = 0,293, p \leq 0,01$); додатні взаємозв'язки між шкалою «Здатність до усвідомлених самозмін» і шкалами «Довіра до себе» ($r = 0,355, p \leq 0,001$) та «Довіра до інших людей» ($r = 0,306, p \leq 0,01$); додатні взаємозв'язки між шкалою «Віра в можливість самозмін» і шкалами «Довіра до себе» ($r = 0,134, p \leq 0,01$) та «Довіра до інших людей» ($r = 0,167, p \leq 0,001$); від'ємні взаємозв'язки між шкалою «Можливість самозмін» і шкалами «Довіра до себе» ($r = -0,296, p \leq 0,01$) та «Довіра до інших людей» ($r = -0,278, p \leq 0,01$).

У другій групі визначено значущі додатні взаємозв'язки між шкалами «Потреба в самозмінах», «Здатність до усвідомлених самозмін», «Віра в можливість самозмін» і шкалою «Довіра до себе» ($r = 0,156, p \leq 0,001$; $r = 0,127, p \leq 0,01$; $r = 0,163, p \leq 0,001$). Окрім того, у цій групі

наявний від'ємний значущий взаємозв'язок між шкалою «Можливість самозмін» і шкалою «Довіра до світу» ($r = -0,131$, $p \leq 0,01$).

У третій групі зафіксовано лише один значущий взаємозв'язок, від'ємний за знаком, між шкалою «Можливість самозмін» і шкалою «Довіра до світу» ($r = -0,321$, $p \leq 0,001$).

Отримані результати свідчать про те, що високий рівень ПС знаходить свій вираз у такому: зростання прагнення досліджуваних до новизни та різноманітності, позитивної налаштованості на зміни й особистісне зростання супроводжується поглибленням переживання самоповаги та самоцінності, підґрунтям якого виступає їхнє ставлення до себе як до надійного джерела інформації, наслідком чого стає швидка орієнтація в умовах невизначеності; удосконалення здатності до свідомих зусиль у роботі над собою до цілеспрямованої реалізації бажаних самозмін. Розвиток уявлень, імпліцитно притаманних суб'єкту, щодо можливості людини протягом життя свідомо трансформувати як риси власного характеру, так і поведінку відбувається в першій групі разом зі зростанням довіри до себе й уяскравленням переживання безпеки та комфорту в контексті ставлення до оточення як до надійних і відповідальних осіб, що дозволяє отримувати підтримку, зберігати стабільні позитивно забарвлені стосунки та вибудовувати конструктивну взаємодію з іншими. Водночас зі збільшенням як довіри до себе, так і довіри до інших, за умов, що передбачають необхідність змін, втрачає вираженість прагнення до незмінності та зростає гнучкість. Середній рівень ПС відбивається в поглибленні переживання самоповаги та самоцінності, зумовленого ставленням до себе як до надійного джерела інформації. Результатом цього стає швидка орієнтація в умовах невизначеності, що поєднується з такими змінами компонентів потенціалу самозмін: посиленням прагнення до новизни та різноманітності, посиленням позитивної налаштованості на зміни й особистісне зростання; збільшенням здатності до свідомих зусиль у роботі над собою щодо цілеспрямованої реалізації бажаних самозмін; збагаченням уявлень, імпліцитно притаманних суб'єкту, щодо можливості впродовж життя свідомо змінювати як риси власного характеру, так і поведінку. Водночас як середній, так і низький рівень ПС характеризуються одночасним посиленням тривоги у процесі взаємодії із зовнішнім середовищем, яке сприймається суб'єктом як небезпечне, загрозливе, та зростанням прагнення до незмінності та втраченою гнучкістю.

Отже, у групі з високим рівнем ПС у його функціонуванні задіяні як довіра до себе, як до самодостатнього суб'єкта, гідного поваги, компетентного, здатного об'єктивно оціню-

вати власне «Я» і умови життєдіяльності, так і довіра до інших, яка дозволяє конструктивно взаємодіяти з оточенням і створювати стабільні позитивні стосунки.

Пояснення цьому ми знаходимо в науковій літературі. Так, наприклад, Н. Єрмакова вказує на те, що довіра до себе дозволяє людині бути незалежною, зорієнтованою на досягнення, здатною використовувати отриманий досвід у реалізації самозмін [4, с. 244]. Т. Гурлева вважає, що довіра до себе, набутого досвіду, власних переконань і особистісних цінностей забезпечує «здатність без страху змінюватись, корегувати і вдосконалювати власне «Я»» [3, с. 202]. Щодо довіри до інших, М. Стігер зі співавторами виявили, що ця форма довіри дозволяє більш об'єктивно оцінювати власні дії, спрямовані на самозміну, та їхні результати відповідно до думки зовнішніх спостерігачів, як-от друзі, члени сім'ї тощо [19]. Г. Спаркмен і Г. Волтон зазначають, що спостереження за змінами інших можуть спонукати людей переглянути різноманітні бар'єри, які, на думку науковців, стоять на шляху їхніх власних змін. Довіра до інших і до їхнього досвіду дозволяє суб'єкту оцінити перспективу власних змін і вважати їх більш досяжними [18]. У контексті отриманих нами результатів можемо припустити, що довіра до себе та до досвіду інших людей дозволяє досліджуваним надавати більшу цінність психологічній гнучкості «як готовності приймати й асимілювати будь-який свій досвід» [11, с. 127] та перебудовувати ригідні оціночні та поведінкові стереотипи.

Для групи із середнім рівнем ПС характерною є взаємодія його трьох компонентів, а саме: потреби в самозмінах, здатності до усвідомлених самозмін і віри в можливість самозмін, лише з однією формою довіри — довірою до себе, що, на нашу думку, обмежує можливість реалізації потенціалу самозмін.

О. Білецькою було виявлено, що більшості представників юнацького віку притаманний низький рівень довіри до оточення [4]. Н. Єрмакова емпірично доводить, що характерною рисою юнаків і дівчат є переважання довіри до себе, порівняно з довірою до інших. Водночас авторка підкреслює, що низький рівень довіри до себе в досліджуваній вибірці діагностовано не було, тоді як низький рівень довіри до інших серед студентів спостерігається [5]. В аналізі наукових напрацювань із проблеми психологічного змісту феномену довіри Н. Єрмакова приділяє увагу ситуації дисбалансу між довірою до себе та довірою до іншого в міжособистісному спілкуванні. Науковиця зазначає, що в такому разі партнери мають високу довіру до себе, проте не вважають іншого надійним і гідним довіри, що позбавляє спілкування діалогічності [4, с. 244]. О. Штепа наголошує, що саме діалогічність робить можливими пере-

осмислення і рефреймінг суб'єктом власних настановлень, поглядів, життєвих принципів, що й виступає індикатором його самозміни [17].

Окрім того, у другій групі існує також від'ємний зв'язок між компонентом ПС «Можливість самозмін» і такою формою базової довіри, як «Довіра до світу». Варто підкреслити, що у групі з низьким рівнем ПС теж виявлено лише такий варіант взаємодії досліджуваних феноменів.

Т. Федотова у результаті вивчення форми довіри у студентів установила, що ці досліджувані, за високої вираженості довіри до себе, демонструють низький рівень довіри до світу [14]. Як констатують Г. Чекаловська й О. Гриців, «довіра до себе не може бути без довіри до світу, інакше руйнується вся система «людина і світ», що може існувати тільки як цілісна система» [16, с. 455–456].

Відповідно до вищезазначеного, актуальним завданням науковців виступає розроблення психологічних програм підтримки довіри до світу, до інших, до себе в нелегкі часи війни та подальшої відбудови країни [15], виходячи з того, що саме довіра виступає ресурсом відчуття безпеки та впевненості, що забезпечує подолання екстремальних ситуацій і сприяє позитивним особистісним самозмінам [16, с. 458].

Висновки із проведеного дослідження.

Отримані нами емпіричні дані доводять наявність відмінностей у структурі взаємозв'язків форм базової довіри та компонентів ПС у студентів із його різним рівнем.

У групі з високим рівнем ПС визначено сім значущих кореляцій, п'ять з яких є додатними, а дві від'ємними. Високий рівень ПС відбивається в одночасному посиленні потреби в самозмінах і довіри до себе, поглибленні здатності до усвідомлених самозмін, зростанні віри в можливість самозмін, що супроводжується збільшенням довіри як до себе, так і до інших людей. Останнє, у свою чергу, відбувається разом зі зменшенням прагнення до незмінності. У групі із середнім рівнем ПС визначено чотири значущі кореляції, три з яких є додатними, одна від'ємною. Відповідно до їхнього змісту, середній рівень ПС респондовано в одночасному посиленні потреби в самозмінах, віри в можливість самозмін і довіри до себе, а також у зростанні прагнення до незмінності разом із втратою довіри до світу. У групі з низьким рівнем ПС визначено лише одну значущу кореляцію, від'ємну за характером, яка якісно є ідентичною від'ємній кореляції, зафіксованій у групі із середнім рівнем потенціалу до змін.

Отже, для високого рівня ПС характерною є більш активна його взаємодія як з довірою до себе, так і з довірою до інших людей. Серед-

ній рівень ПС вирізняється менш активними зв'язками з формами довіри, серед яких продуктивні зв'язки з довірою до себе та непродуктивні зв'язки з довірою до світу. Низький рівень ПС репрезентовано збідненою та непродуктивною його взаємодією з феноменом довіри. Отримані результати свідчать про розбалансованість форм базової довіри в системі їхніх взаємозв'язків із компонентами потенціалу самозмін у здобувачів вищої освіти, що зумовлює актуальність досліджень в означеному напрямі.

Перспективною ми вважаємо наукову роботу, спрямовану на аналіз взаємодії потенціалу самозмін і форм довіри в розгорнутій системі особистісних змінних.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білецька О. Дослідження особливостей психологічних характеристик довіри в осіб юнацького віку з різним рівнем довіри в міжособистісних стосунках. *Психологія: реальність і перспективи*. 2020. № 15. С. 11–17.
2. Водозазська О. Індивідуально-психологічні особливості осіб із різним рівнем професійного самозмінування. *Габітус*. 2020. Вип. 15. С. 108–113.
3. Гурлева Т. Довіра в опосередкованому спілкуванні: психологічна допомога особистості в кризових умовах. *Актуальні проблеми психології. Консультативна психологія і психотерапія*. 2018. Т. 14. № 3. С. 191–213.
4. Єрмакова Н. Довіра до себе як особистісна детермінанта професійного зростання студентів юнацького віку. *Вісник післядипломної освіти*. 2012. Вип. 6. С. 241–249.
5. Єрмакова Н. Особливості проявів довіри до інших та до себе у студентів юнацького віку. *Слобожанський науковий вісник*. Серія «Психологія». 2023. № 1. С. 10–16.
6. Казанжи М., Вдовіченко О. Креативність та рефлексія як особистісні механізми збагачення потенціалу самозмінування. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія «Психологія». 2021. Т. 32 (71). № 3. С. 24–29.
7. Казанжи М., Ганічева А. Значення цінностей професійної сфери особистості у вираженості її потенціалу самозмінування. *Габітус*. 2023. Вип. 47. С. 111–115.
8. Лущикова Д. Психологічні складові схильності особистості до самозмінування : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Одеса, 2009. 240 с.
9. Назарук О. Довіра як передумова формування позитивного соціального досвіду особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : Сьома міжнародна науково-практична конференція, 16 березня 2012 р. : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН. Київ, 2012. Т. IV. Ч. 3. С. 256–267.
10. Рудоманенко Ю. Психологічні особливості прокрастинації особистості: позитивні та негативні прояви і наслідки : дис. ... докт. філос. : 053. Одеса, 2022. 271 с.

11. Лавриненко Д. Г., Кононенко Т. В. Психологічна гнучкість як чинник психологічного благополуччя персоналу організації / О. Савченко та ін. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2022. № 3 (27). С. 118–129.
12. Методика довіри / недовіри особистості до світу, до інших людей, до себе (А. Купрейченко): україномовна адаптація, валідація та стандартизація / О. Савченко та ін. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Психологія». 2022. № 5. С. 16–22.
13. Саннікова О., Меленчук Н. Схильність до самозмінювання як ресурс авантюристів. *Психологічний часопис*. 2019. Т. 5. № 9. С. 75–86.
14. Федотова Т. Особливості вияву довіри у студентів-психологів. *Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграційного поступу* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої 20-ти річчю інституту, м. Луцьк, 21–22 травня 2020 р. / упоряд. : О. Бундак та ін. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. С. 129–132.
15. Чайка Г. Довіра і характеристики, що сприяють успішному переживанню травматичних ситуацій. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». 2023. № 1. С. 13–19.
16. Чекаловська Г., Гриців О. Феномен довіри як детермінанта раціональної поведінки в екстремальних умовах. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 7 (25). С. 444–460.
17. Штепа О. Ресурсний дискурс внутрішнього діалогу особистості. *Тези звітної наукової конференції філософського факультету* / відп. за випуск : Л. Рижак, Н. Жигайло. Львів, 2021. С. 230–232.
18. Sparkman G., Walton G. M. Witnessing change: Dynamic norms help resolve diverse barriers to personal change. *Journal of Experimental Social Psychology*. 2019. Vol. 82. P. 238–252.
19. Changing personality traits with the help of a digital personality change intervention / M. Stieger et al. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2021. Vol. 118. № 8. e2017548118.